

The Development of Ethic Learning Activities for the Youth by a Temple and Its Community: A Case Study of Tamot Temple Council, Tamot Subdistrict, Tamot District, Phattalung Province

Soontaraporn Mano¹, Jawanit Kittitornkool² and Chanisada Chusuk³

¹M.Sc.(Environmental Education), Researcher,
Research Unit for Environmental Education,
E-mail: jazz-mano@hotmail.com

²Ph.D.(Development Studies), Assistant Professor,
Faculty of Technology and Environment,

³Ph.D.(Urban Environmental Management), Lecturer,
Faculty of Environmental Management, Prince of Songkla University

Abstract

The objectives of this Participatory Action Research (PAR) are to develop ethic learning activities for the youth, and to study their learning achievements, as well as conditions and factors contributing and/or obstructing the process. The volunteer target group is composed of 28 youth from Prachabumrung School, Tamot Subdistrict, Tamot District, Phattalung Province. Data collection methods are focus group,

participant observation, interview, and brain storm. Various tools for evaluation of the learning outcomes were employed i.e. attitude test, interview guideline of behaviors, good deed diary.

The development of 13 ethic learning activities are derived from the core members of Tamot Temple Council and its community working together with the research team. The activities are: mind opening, learning about oneself, tension management, happiness, patience, friendship and relationship, harmony, gratitude, creativity, power of life, caring for the environment, simplicity, and a 2-day camp. It is found that the levels of the youth's attitudinal and behavioral changes are minimal. Contributing factor of the research process is the community capital, whereas the obstacle factors are limitations of the research team's skills, as well as their time constraints caused by work loads.

Approaches to developing the ethic learning activities for the youth are to begin with the development of understanding and potential of oneself, relationships with the significant others and the society, and participation in environmental development. It is to emphasize on a variety of learning activities i.e. taking action, dialogue, game, and etc.

Keywords: ethic, learning activities, Phatthalung, temple, youth

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชน โดยวัดและชุมชน : กรณีศึกษาสภากาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

สุนทรภรณ์ มะโน¹, เยาวนิจ กิตติธรรกุล² และชนิษฐา ชุสุข³

¹M.Sc.(Environmental Education), นักวิจัย,
หน่วยวิจัยสิ่งแวดล้อมศึกษา,

E-mail: jazz-mano@hotmail.com

²Ph.D.(Development Studies), ผู้ช่วยศาสตราจารย์,
คณะเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม,

³Ph.D.(Urban Environmental Management), อาจารย์,
คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน และศึกษาผลการเรียนรู้ของเยาวชน รวมทั้งเงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา คือ เยาวชนในชุมชนจำนวน 28 คน ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ที่โรงเรียนประจำบารุง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยใช้ การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการระดมสมอง เครื่องมือที่ใช้ประเมินผลการเรียนรู้ได้แก่ แบบวัดทัศนคติ แบบสัมภาษณ์พฤติกรรม และสมุดบันทึกความดี

ในการพัฒนาการเรียนรู้จริยธรรม กำหนดกิจกรรมจำนวน 13 กิจกรรม หัวข้อจริยธรรมได้จากการระดมทัศนะและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและการปรึกษากับพระภิกษุและฆราวาส ซึ่งร่วมกันเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ หัวข้อกิจกรรมได้แก่ การเปิดใจ การรู้จักตัวตนของตนเอง การจัดการความเครียด การสร้างความสุข ความอดทน มิตรภาพและความสัมพันธ์ ความสามัคคี ความกตัญญู พลังความคิดสร้างสรรค์ พลังชีวิต รักษ์สิ่งแวดล้อม ความเรียบง่าย และกิจกรรมค่าย ใช้เวลากิจกรรมละครึ่งวันและหนึ่งวันตามความเหมาะสม ผลจากการจัดกิจกรรมพบว่า เยาวชนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติและพฤติกรรมในระดับเล็กน้อย ปัจจัยเอื้อในการวิจัยคือ ทุนของชุมชน ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรค คือ ทักษะและภาระงานของทีมวิจัย

แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชน ควรเริ่มจากการทำความเข้าใจตนเอง พัฒนาศักยภาพของตนเอง การพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยเน้นกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การลงมือปฏิบัติ การเสวนา และเกม เป็นต้น

คำสำคัญ: กิจกรรมการเรียนรู้, จริยธรรม, พัทลุง, เยาวชน, วัด

บทนำ

ปัจจุบันชุมชนในประเทศไทยรวมทั้งภาคใต้หลายชุมชนได้มีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งเพื่อจัดทำโครงการต่างๆ สำหรับแก้ปัญหาในชุมชน เช่น ชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนที่มีการรวมตัวเพื่อแก้ปัญหาความยากจนจากการปลุกยุงพารา (กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ, 2548, 210-219) กลุ่มออมทรัพย์บ้านคลองเปี้ยะ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา มีการรวมตัวเพื่อแก้ปัญหาการเป็นหนี้สินของชาวบ้าน ในปี พ.ศ. 2523 จนกระทั่งในปีพ.ศ.2544 มีเงินออมมากกว่า 70 ล้านบาท (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2544, 83-87) รวมทั้งชุมชนตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง ซึ่งได้รวมกลุ่มจัดตั้งเป็นสภาลานวัดตะโหนด เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมความคิดและกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่างๆ มาโดยตลอด ชุมชนตะโหนดมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ มีการไปมาหาสู่และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยผูกพันกับวัดตลอดมา เมื่อมีปัญหาหรือมีกิจกรรมของบุคคลหรือของชุมชนก็จะปรึกษาหารือกับพระครูอุทิตกิจจาทรเจ้าอาวาสวัดตะโหนด ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวตะโหนดให้ความเคารพ เชื่อฟังและเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ด้านความคิด และด้านกำลังในการพัฒนาชุมชนของชาวตะโหนดเรื่อยมา ในปลายปี พ.ศ.2538 บุคคลที่มา ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวัดอยู่เป็นประจำ มีความเห็นตรงกันว่า ควรเชิญบุคคลในพื้นที่ทุกสาขาอาชีพซึ่งอยู่ในเขตพุทธบริษัทของวัดตะโหนด มาร่วมพบปะกันที่วัดเดือนละครั้ง หลังการรับประทานอาหารกลางวันแล้ว เพื่อพูดคุยปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านตลอดจนความเป็นอยู่ของประชาชน โดยมีพระครูอุทิตกิจจาทรเป็นประธานและเรียกกิจกรรมที่มาปรึกษาหารือกันนี้ว่า “สภาลานวัดตะโหนด” แรกเริ่มมีสมาชิก 50 คนจากการพบปะร่วมประชุมอย่างไม่เป็นทางการของสภาลานวัดตะโหนด ได้พัฒนามาสู่การจัดทำข้อบังคับ โครงสร้างและทิศทางการบริหารที่ชัดเจนขึ้น ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2541

สภาลานวัดตะโหนดได้ดำเนินกิจกรรมหลายด้านตามเป้าหมายของสภาลานวัดตะโหนด คือ เพื่อให้คนในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น และทุกคนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ซึ่งมีแนวทางในการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกัน มีการแบ่งหน้าที่ออกเป็น 4 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายสังคม ซึ่งดูแลความสงบเรียบร้อย สาธารณูปโภค และการพัฒนาต่างๆ ฝ่ายสิ่งแวดล้อม ดูแลด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนทั้งหมด รวมทั้ง การท่องเที่ยว ฝ่ายเศรษฐกิจ ดูแลด้านเศรษฐกิจภายในชุมชน และจนฝ่ายการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ดูแลเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งหมด รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548, 30) สืบเนื่องจากวัดอุปประสงค์ดังกล่าว ทางสภาลานวัดได้ร่วมกับวัดตะโหนดจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เยาวชนได้เข้าใจสภาพของท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการพัฒนาป่าชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน ในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมาชุมชนตะโหนดเกิดความตระหนักต่อปัญหาเกี่ยวกับเยาวชนซึ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นในชุมชน คือเมื่อมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางด้านสังคมอันสืบเนื่องมาจากฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจากการประกอบอาชีพสวนยางพารา ทำให้ผู้ประกอบการมีเวลาดูแลลูกน้อยลง ทำให้มีเวลาพูดคุยกันในครัวเรือนน้อยลง ความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่แน่นแฟ้นเด็กมีพฤติกรรมที่มีการมั่วสุมมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากเด็กในชุมชนมีปัญหามากขึ้น เช่น การใช้ยาเสพติด การใช้เวลาว่างไม่เป็นประโยชน์ การห่างไกลวัฒนธรรมท้องถิ่นและอาหารพื้นบ้าน ยาเสพติดและการพนัน เป็นต้น (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์, สัมภาษณ์, 2549)

ดังนั้น การปลูกฝังทางด้านจริยธรรมให้แก่เยาวชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากเพราะปัจจุบันผู้คนขาดการเรียนรู้ทางจริยธรรมที่ดีพอ ซึ่งมีความแตกต่างจากในอดีตเป็นอย่างมาก เนื่องจากในอดีตการเรียนรู้ทางด้าน

จริยธรรมอยู่ในวิถีชีวิต เด็กสามารถเรียนรู้จริยธรรมได้ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรงจากการเลี้ยงดูและการปลูกฝังจากครอบครัวและวัด ส่วนทางอ้อมได้จากวิถีความเป็นไปทางด้านสังคม ทางสภาพแวดล้อม ประเพณีและวัฒนธรรม โดยไม่ได้เน้นที่การพูด การสอน แต่มีการปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่างควบคู่กันไปด้วย ซึ่งต่างจากในปัจจุบันที่เน้นการสอนในระบบโรงเรียนเพียงอย่างเดียว ขาดการเรียนรู้จากสถาบันครอบครัว ซึ่งส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของเด็กในปัจจุบัน (พระไพศาล วิสาโล, 2549, 1-2) การปลูกฝังทางจริยธรรมสามารถทำได้หลายวิธี ซึ่งต้องเลือกกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับเด็ก เช่น การเรียนรู้จากสภาพความเป็นจริง หรือจากการปฏิบัติและประสบการณ์ตรง โดยครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะหรือตั้งคำถามให้เด็กคิด นอกจากนี้การใช้กระบวนการกลุ่มก็จะช่วยให้เด็กเรียนรู้ได้เร็วขึ้น เพราะจะทำให้เด็กได้ยอมรับความแตกต่างของกันและกัน (พระไพศาล วิสาโล, 2549, 1-2)

ทั้งนี้ ทางชุมชนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนในท้องถิ่น และพัฒนาโครงการเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมทั้งนำเอาศักยภาพของเยาวชนที่มีอยู่มากมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและชุมชนต่อไป (วรรณ ขุนจันทร์, สัมภาษณ์, 2549) ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาและทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เรื่องการพัฒนาโครงการการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนขึ้น โดยร่วมมือกับแกนนำชุมชนในการวางแผน ดำเนินการ และประเมินผล การพัฒนาทักษะ 3 ด้านของเยาวชน คือ

- 1) การทำความเข้าใจตนเอง พัฒนาศักยภาพของตนเอง
- 2) พัฒนาความสัมพันธ์กับครอบครัวและสังคม
- 3) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยผ่านกิจกรรมรวม 13 กิจกรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกิจกรรมการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเยาวชนในชุมชน รวมทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมให้เยาวชนเพื่อให้สามารถเป็นแกนนำชุมชนรุ่นใหม่ในอนาคต

และที่สำคัญชุมชนมีทรัพยากรท้องถิ่นที่สำคัญ ซึ่งชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์อย่างยาวนานคือป่าชุมชนเขาหัวช้าง เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นป่าต้นน้ำ ชุมชนจึงคาดหวังให้เยาวชนกลุ่มนี้ซึ่งผ่านกิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมเกิดการพัฒนาเป็นตัวแทนคนรุ่นใหม่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าชุมชน อันเป็นทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนต่อไป นอกจากนี้ผู้วิจัยคาดหวังว่าแนวทางการพัฒนาดังกล่าวจะเป็นประโยชน์สำหรับพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาโครงการการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยวัดและชุมชน
2. เพื่อศึกษาผลเบื้องต้นของการพัฒนาโครงการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยวัดและชุมชน
3. เพื่อศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาโครงการการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยวัดและชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายคือเยาวชนในตำบลตะโฮมด อำเภอตะโฮมด จังหวัดพัทลุง อายุระหว่าง 13-17 ปี จำนวน 28 คน โดยคัดเลือกจากความสมัครใจ พื้นที่ศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ คือ ตำบลตะโฮมด อำเภอตะโฮมด จังหวัดพัทลุง และทีมวิจัยมีจำนวน 16 คน

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาโครงการการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยวัดและชุมชน : กรณีศึกษาวัดตะโฮมด ตำบลตะโฮมด อำเภอตะโฮมด จังหวัดพัทลุง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการระดมสมอง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

แบบวัดทัศนคติ เป็นแบบสอบถามใช้ทดสอบเยาวชน ก่อนและหลังจัดกิจกรรมเพื่อวัดทัศนคติของเยาวชน แบบสัมภาษณ์พฤติกรรม เป็นการสัมภาษณ์ผู้ปกครอง และครูของเยาวชนทั้งก่อนและหลังจัดกิจกรรมการ เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมของเยาวชน และสมุดบันทึกความดี เป็นสมุดบันทึกพฤติกรรมของเยาวชน ในแต่ละวัน เนื้อหาประกอบด้วยการทำคามผิดและการทำความดี เพื่อนำมาประเมินความเปลี่ยนแปลงของเยาวชนจากการเข้าร่วมกิจกรรม

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้นำเสนอขั้นตอนและผลการพัฒนา กิจกรรมตามลำดับ ดังนี้

1. การพัฒนาหลักคิดเบื้องต้นในการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรม

หลักคิดในการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แนวคิด มาจากการประชุมร่วมกับทีมวิจัย ซึ่งเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของสภากาชาดระยอง จำนวน 16 คน ประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ 1 รูป ครู 1 คน เกษตรกร 14 คน ดังมี รายชื่อ ดังนี้ 1) พระครูสังฆรักษ์วิชาญ 2) นายวรรณ ขุนจันทร์ 3) นายสวาท ทองรักษ์ 4) นายวิรัตน์ ช่วยชุมชนชาติ 5) นางสาวพิน ขุนจันทร์ 6) นายอภิรักษ์ สุวรรณจินดา 7) นางพันทิพย์ พักทอง 8) นายศักดิ์ เพชรสุข 9) นาย นพเก้า รุยนต์ 10) นายสายัณห์ จูสวัสดิ์ 11) นายสุริยา ขาวน้อย 12) นางชลธิชา เพชรสุข 13) นายวิฑูร หนูเสน 14) นาย เสิน เพชรทอง 15) นายสมเกียรติ ปัญญาพัฒนา ศักดา 16) นายอานวย ขุนจันทร์ จนได้เป็นแนวคิด หลักในการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเยาวชน คือ หลักไตรสิกขา ซึ่งแปลว่า บทเรียน 3 ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2547) โดยสอดคล้อง กับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ได้แก่ 1) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนา พฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดีต่อสิ่งแวดล้อม คือ

สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่น ทั้งหลาย และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย 4 เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่ง ทั้งหลายที่มีในธรรมชาติ 2) สมาธิ หมายถึงการฝึกฝน พัฒนาในด้านจิตใจ เป็นส่วนที่สำคัญเพราะจิตใจเป็น พื้นฐานของพฤติกรรม ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ตั้งงาม แล้วก็ควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม ด้วย 3) ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความ สำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นการควบคุมพฤติกรรม ทั้งหมด และช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องตั้งงาม มีความรู้ความเข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่ง ทั้งหลาย ที่ประชุมได้ร่วมกันพัฒนาจากแนวคิดของ ไตรสิกขามาเป็น 3 หัวข้อในการจัดกิจกรรม คือ 1) การ ทำความเข้าใจตนเอง พัฒนาศักยภาพของตนเอง 2) การพัฒนาความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม 3) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

2. ขั้นตอนการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้

การพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเยาวชน มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การศึกษาสภาพปัญหาของเยาวชน

การศึกษาสภาพปัญหาเยาวชนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของผู้ นำในชุมชน ความต้องการและมุมมองในการแก้ปัญหา ศึกษาความต้องการและมุมมองของเยาวชนที่มีต่อ ปัญหา และศึกษาผลการดำเนินโครงการส่งเสริม จริยธรรมต่างๆของชุมชน เพื่อนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการ ออกแบบการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรม สำหรับเยาวชน

ขั้นที่ 2 การวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้

การวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น สองช่วงเวลาด้วยกัน คือ ช่วงแรกเป็นการประชุมทีม งานวิจัยทั้งหมด 16 คน เพื่อหาแนวทางในการทำงาน วิจัย เพื่อกำหนดหัวข้อประเด็นในการจัดกิจกรรมใน หลักกว้างๆ ตามหลักคิดของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลังจากนั้น มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ

เป็นกลุ่มซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ 1 การทำความเข้าใจตนเอง พัฒนาศักยภาพของตนเอง ฝ่ายที่ 2 การพัฒนาความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง และสังคม และฝ่ายที่ 3 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ต่อจากนั้น จึงเข้าสู่ช่วงที่สอง มีการนำผลจากการประชุมมาปรับปรุงให้เกิดความเหมาะสมในการจัดกิจกรรมสำหรับเยาวชน และเพื่อให้ทีมวิจัยได้ทราบเนื้อหาทางในภาพรวมทั้งหมด

ขั้นที่ 3 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้และผล

ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้ง 13 กิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 เปิดใจ

เป็นกิจกรรมที่ต้องการให้เยาวชนเปิดกว้างทางความคิด ยอมรับมุมมองใหม่ ๆ ของชีวิตละทิ้งตัวตน ในการศึกษาและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นมา กิจกรรมนี้อาจเรียกได้ว่าการละลายพฤติกรรมหรือการหลอมรวมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรู้สึกว่าเป็นทีมเดียวกัน และทำความรู้จักกันคนอื่น กิจกรรมไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เป็นเพราะเนื้อหากิจกรรมที่ยังไม่มีความเหมาะสม (เนื้อหาที่มีลักษณะที่เป็นทางการ ใช้เวลานาน และเนื้อหากิจกรรมยังเป็นนามธรรมทำให้เยาวชนรู้สึกยากที่จะทำความเข้าใจ) กิจกรรมลักษณะนี้สอดคล้องกับผลงานวิจัยของสมนฤมล เพ็ชรมณี (2543, 81) ซึ่งศึกษาบทบาทของบ้าน วัด และโรงเรียนในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนประถมศึกษา ในจังหวัดสงขลา พบว่าการให้ความรู้ด้านจริยธรรมด้วยวิธีการบอกเล่า และบรรยายประสบความสำเร็จน้อย เนื่องจากจริยธรรมเป็นความรู้ด้านนามธรรม ดังนั้น จึงต้องสนับสนุนให้นักเรียนหาความรู้เพิ่มเติมด้านจริยธรรมในสื่อต่าง ๆ หรือหาวิทยากรที่มีความรู้ด้านจริยธรรมและมีความสามารถทางด้านการถ่ายทอดจริยธรรมจากนามธรรมมาเป็นรูปธรรมได้

กิจกรรมที่ 2 รู้จักตัวตนของตนเอง

เป็นกิจกรรมที่ต้องการกระตุ้นให้เยาวชนรู้จักที่มาของตนเอง ความเป็นตัวตนของตนเอง บทบาท

หน้าที่ของตนเองที่มีต่อบ้าน โรงเรียนและสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ และต้องการให้เยาวชนหันมาทำความเข้าใจตนเองมากขึ้น กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากกิจกรรมที่แล้ว และไม่บรรลุผลสำเร็จ แต่ในส่วนของกิจกรรมสนทนาก่อนนั้น เยาวชนให้ความร่วมมือมากขึ้น ซึ่งเป็นส่วนเดียวที่ประสบความสำเร็จอย่างเห็นได้ชัดเจนนที่สุด

กิจกรรมที่ 3 การจัดการความเครียด

เป็นกิจกรรมที่ต้องการให้เยาวชนเข้าใจและตระหนักต่อปัญหาความเครียด ฝึกความอดทน และเผชิญหน้ากับความยากลำบากในการแก้ปัญหา วิถีจัดการกับปัญหาและความเครียด และรับฟังประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาของผู้ที่สว่ญักกว่า อย่งไรก็ตาม กิจกรรมนี้ก็มึผลเช่นเดียวกับกิจกรรมที่ 1 และ 2 คือ เยาวชนยังไม่ได้แสดงอาการสนใจกิจกรรมมากนัก นอกจากนั้น ยังไม่สามารถก่อให้เกิดการเรียนรู้เรื่องการจัดการความเครียด

กิจกรรมที่ 4 ความสุข

กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมสุดท้ายในช่วงแรก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เยาวชนขาดไปจำนวน 46 เปอร์เซ็นต์ (ขาดจำนวน 13 คนจากเยาวชนเข้าร่วมจำนวน 28 คน) ลักษณะกิจกรรมของวันนี้ ทีมวิจัยได้แบ่งหัวข้อออกเป็นสองประเด็นใหญ่คือ ความสุขทางใจและความสุขทางกาย ได้แก่ ช่วงเช้าเป็นความสุขทางใจอันเกิดจากการบำเพ็ญประโยชน์ด้วยการทำความสะอาดวัด ส่วนความสุขทางกายที่ทางชุมชนต้องการให้เยาวชนเรียนรู้ คือการปล่อยให้เยาวชนได้ทำกิจกรรมอย่างอิสระ ทั้งการดูโทรทัศน์ และอ่านหนังสือการ์ตูน กิจกรรมนี้ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เช่นเดียวกัน เนื่องจากทีมวิจัยยังไม่มีเทคนิคในการชักจูงเยาวชนอย่างเพียงพอ ไม่สามารถทำกิจกรรมกับเยาวชนได้อย่างเต็มที่ และเยาวชนยังไม่เข้าใจความหมายของโจทย์ที่ทีมวิจัยต้องการให้กลุ่มเยาวชนได้ตีความเลย

กิจกรรมที่ 5 ความอดทน

กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมครั้งแรกที่จัดนอก

สถานที่คือน้ำตกลานหม่อมจួយตามความต้องการของกลุ่มเยาวชน เปิดโอกาสให้เยาวชนได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่น รวมถึงการเป็นคนดีของพ่อแม่และชุมชน โดยกิจกรรมทั้งหมดใช้กระบวนการกลุ่ม เน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยฝึกให้เยาวชนได้พูดได้แสดงความคิดเห็น และฝึกความอดทน ซึ่งผลที่เกิดขึ้นคือ เยาวชนมีความกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมอย่างมาก ผลการเรียนรู้สอดคล้องกับผลงานวิจัยของอุไรวรรณ อินทยารัตน์ (2541, 96) ซึ่งศึกษาผลของการสอนวิธีบทบาทสมมติ และกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อพฤติกรรมจริยธรรมของนักศึกษาผู้ใหญ่ระดับมัธยมศึกษา (ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดภูเก็ต) พบว่ากระบวนการกลุ่มสัมพันธ์นั้นผู้เรียนมีโอกาสได้แสดงบทบาทสมมติ เล่นเกม กรณีตัวอย่าง อภิปรายแสดงความคิดเห็น มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทุกคนมีส่วนร่วมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรง ทำให้เกิดความเข้าใจและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เกิดความรู้สึที่ดีรวมทั้งยอมรับมติของส่วนรวม และพร้อมที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองไปสู่พฤติกรรมที่ดีงาม

กิจกรรมที่ 6 มิตรภาพและความสัมพันธ์

เป็นกิจกรรมที่จัดที่น้ำตกลานหม่อมจួយเช่นเดียวกัน เป็นกิจกรรมที่เน้นการแสดงออกมากยิ่งขึ้น โดยจัดการสนทนากลุ่ม และการเล่นเกมที่มุ่งเน้นความไว้วางใจกันของกลุ่มเยาวชน นอกจากนั้น ยังเปิดโอกาสให้เยาวชนมีเวลาพักผ่อน มีอิสรภาพในการจัดการชีวิตของตนเอง โดยส่วนหนึ่งก็เล่นน้ำที่น้ำตกลานหม่อมจួយ ซึ่งกิจกรรมนี้เยาวชนมีความกระตือรือร้นและเริ่มที่จะคิดเอง นำเสนอความรู้สึกของตนเอง มีการวางแผนเพื่อทำประโยชน์ให้ชุมชน หลังจากที่เห็นขยะทิ้งอยู่เกลื่อนกลาด ทำให้เยาวชนนำมาเป็นประเด็นพูดคุยกับทีมวิจัยและผู้วิจัยเพื่อหาแนวทางแก้ไข ซึ่งในขั้นต้นเยาวชนคิดกันว่าจำเป็นจะต้องเก็บขยะออกไปก่อน จึงตกลงนัดหมายที่จะมาเก็บขยะกันในวันรุ่งขึ้น ลักษณะ

ของกิจกรรมสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ เจริญลักษณ์ สุขไช (2540) ซึ่งศึกษาผลของการสอนโดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อพฤติกรรมด้านความเมตตา กรุณา และความยุติธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนป่าพะยอมวิทยาคม อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง โดยใช้วิธีการสอนแบบกลุ่มสัมพันธ์ (เกม บทบาทสมมติ กรณีตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง ละคร และกลุ่มย่อย) ผลปรากฏว่า นักเรียนในกลุ่มทดลองมีพฤติกรรมด้านความเมตตา กรุณาและความยุติธรรมสูงขึ้นกว่าการสอนด้วยวิธีปกติ รวมทั้งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของอับดุลการี สาเมาะ (254, 114) ซึ่งศึกษาผลของวิธีสอนต่างวิธีที่มีต่อการใช้ เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนไทยมุสลิมใน 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านบู่โป๊ะ อำเภอสูไหงไกลก โรงเรียนบ้านมะรือบอค อำเภอระแงะ และโรงเรียนบ้านพนาทักษิณ อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส พบว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่เรียนโดยใช้นิทานและการอภิปรายกลุ่มจะมีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์สูงกว่าเรียนตามปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และสอดคล้องกับงานผลวิจัยของวิไลรัตน์ แยมจ้อหอ (2550, 77) ซึ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและสังคมของกลุ่มแกนนำเยาวชนตำบลลำสินธุ์ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง พบว่า การใช้เกม สันทนาการ และการบอกเล่า เป็นสื่อการเรียนรู้ ทำให้เยาวชนมีความผ่อนคลาย สนุกสนาน และได้เรียนรู้การทำงานกลุ่มและยอมรับความคิดเห็นของเยาวชนคนอื่น

กิจกรรมที่ 7 ความสามัคคี

กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมความสามัคคีของเยาวชน โดยกิจกรรมส่วนใหญ่ยังคงเน้นให้เยาวชนแสดงออก และมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น ลดกิจกรรมภาคบรรยายมาเป็นกิจกรรมการสนทนากลุ่ม ทีมวิจัยใช้วิธีถามตอบเยาวชนเป็นรายบุคคล ในขณะที่เดียวกันก็กระตุ้นให้เยาวชนที่เหลือได้คิดหาคำตอบตามไปด้วย ทีมวิจัยมีการเชื่อมโยงกิจกรรมจากสิ่งใกล้ตัวเข้ามาเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ซึ่งเยาวชนสามารถเรียนรู้ได้เร็ว และ

มีการตอบสนองได้ดี ผลของกิจกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัยของโสริญา เอียดจัญ (2548) ซึ่งศึกษาการพัฒนาความสามารถในการคิดของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนชินวงศ์อุปถัมภ์ อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา เพื่อเปรียบเทียบความสามารถในการคิดของนักเรียน ก่อนและหลังได้รับการสอนโดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบใช้คำถาม ผลการวิจัยพบว่านักเรียนที่ได้รับการสอนโดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบใช้คำถาม มีความสามารถในการคิดสูงกว่าก่อนได้รับการสอนโดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบใช้คำถาม

กิจกรรมที่ 8 ความกตัญญู

กิจกรรมเน้นเรื่องของการตั้งใจเกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญของความกตัญญู แล้วให้เยาวชนตอบคำถาม นอกจากนั้นแล้ว ยังได้ฝึกการระดมความคิด การแก้ปัญหาที่มีรูปธรรมชัดเจน หลังจากนั้นเป็นกิจกรรมที่ระดมความคิดเอาไว้ตั้งแต่คราวที่แล้ว นั่นคือ การเก็บขยะริมข้างทางไปน้ำตก ซึ่งทำให้เยาวชนได้เห็นประเภทของขยะที่ผู้คนนำมาทิ้งริมทาง ทั้งขวดเบียร์ ขนมอบเคี้ยวถุงพลาสติก ซึ่งทีมวิจัยพยายามนำมาเป็นประเด็นในการพูดคุยเรื่องข้อเสียของการท่องเที่ยวแบบทำลายธรรมชาติ เยาวชนได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับหัวข้อนี้กันอย่างกว้างขวาง การจัดกิจกรรมสำเร็จได้ด้วยดี ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของสิ่งแวดล้อมศึกษาที่สอนให้เยาวชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ซึ่งเกี่ยวกับการสังเกต การวัดและการวิเคราะห์ เพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสในการใกล้ชิดธรรมชาติมากที่สุด ผ่านการสังเกต การวัด การบันทึก การตีความ และถกเถียงสนทนากันถึงสิ่งที่ได้สังเกตมา (ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์, 2548, 24)

กิจกรรมที่ 9 พลังความคิดสร้างสรรค์

กิจกรรมที่เน้นให้เยาวชนค้นหาพลังความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตัวเอง ฝึกให้เยาวชนฝึกคิดสร้างจินตนาการโดยผ่านการประดิษฐ์สิ่งของเหลือใช้ให้มาเป็นของเล่น โดยให้เยาวชนแบ่งเป็นกลุ่มเพื่อช่วยกันทำงานร่วมกันเป็นทีม การจัดกิจกรรมในหัวข้อนี้วิทยากรไม่มีความสามารถในด้านการจัดกิจกรรมเพื่อ

พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ถึงแม้เยาวชนให้การร่วมมือในการทำกิจกรรม แต่วิทยากรไม่สามารถใช้เทคนิคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้กระตุ้นให้เยาวชน นำพลังความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตนเองออกมาแสดงได้

กิจกรรมที่ 10 พลังชีวิต

กิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักถึงพลังชีวิตของตนเอง โดยการจัดให้เยาวชนได้เรียนรู้ผ่านการดูสารคดี แล้วนำสารคดีทั้ง 3 เรื่องมาเชื่อมโยงกันเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน กิจกรรมนี้ดำเนินโดยการให้เยาวชนได้ดูสถานการณ์จำลองจากวีดิทัศน์ หลังจากนั้น วิทยากรกระตุ้นการคิดของเยาวชน แต่เนื่องจากสถานที่คับแคบและมีคนพลุกพล่านอยู่ตลอดเวลา ทำให้เยาวชนไม่มีสมาธิในการเข้าร่วมกิจกรรม ส่งผลให้เยาวชนไม่สามารถเรียนรู้เนื้อหาในกิจกรรมได้อย่างเต็มที่

กิจกรรมที่ 11 รักษาสิ่งแวดล้อม

เป็นการจัดกิจกรรมเดินป่าเขาหัวช้างซึ่งเป็นป่าชุมชนที่สำคัญของท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนรู้สึกห่วงแหนและดำรงรักษาป่าเอาไว้ ซึ่งเยาวชนส่วนใหญ่เข้าใจถึงความสำคัญของป่าชุมชน เป็นการเรียนรู้ผ่านวิทยากรซึ่งเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในเรื่องของป่าชุมชนเป็นอย่างดี

กิจกรรมที่ 12 ความเรียบง่าย

กิจกรรมนี้เน้นให้เยาวชนรู้จักกับคำว่าความเรียบง่าย โดยผ่านกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นสื่อให้เยาวชนเข้าใจความเรียบง่าย จัดขึ้น ณ สวนวิฑูรจำเรียมซึ่งเป็นสวนที่ยึดตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการเดินเยี่ยมชมพร้อมทั้งฟังบรรยายเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจากนายวิฑูร หนูเสน เจ้าของสวน และยังมีมีการฝึกทำกับข้าวจากเตาถ่านอีกด้วย ซึ่งเยาวชนมีความสุขมากในการเข้าร่วมกิจกรรม กิจกรรมนี้สามารถทำให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี

กิจกรรมที่ 13 ค่า

กิจกรรมนี้จัดเพื่อสรุปผลการเรียนรู้ที่

ผ่านมาทั้ง 12 กิจกรรม ณ คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นเวลา 2 วัน 1 คืน

ขั้นที่ 4 การประเมินและการติดตามผล
การประเมินผลเพื่อวัดทัศนคติและพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมของเยาวชนในการดำเนินกิจกรรมมี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นประเมินผลก่อนการจัดกิจกรรม ระหว่างการจัดกิจกรรม และหลังการจัดกิจกรรม ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกต การวาดภาพ การจัดกิจกรรมสรุปผลการเรียนรู้โดยมีเครื่องมือ สมุดบันทึกความดี แบบวัดทัศนคติทางด้านจริยธรรมของเยาวชน แบบสัมภาษณ์ผู้ปกครอง ครู และที่มิวิจัย ในการประเมินผลทางจริยธรรมในงานวิจัยนี้ นั้น ยังไม่มีความชัดเจน เพราะในการทำงานวิจัยในเรื่องของจริยธรรมซึ่งเป็นนามธรรม เครื่องมือที่ใช้ในการวัดจริยธรรมแต่ละหัวข้อมีความแตกต่าง และจริยธรรมในบางหัวข้อไม่สามารถพบความเปลี่ยนแปลงได้จากการจัดกิจกรรมเพียงครั้งเดียว ดังนั้น การออกแบบเครื่องมือการวัดจริยธรรมจึงต้องมีความรัดกุมและหลากหลาย แต่เนื่องจากในขั้นตอนการออกแบบกิจกรรมในครั้งนี้ ไม่ได้ให้ความสำคัญในการวัดจริยธรรม โดยไม่ได้ระบุเครื่องมือที่จะใช้ประเมินผลไว้อย่างชัดเจน และระหว่างผู้วิจัยและที่มิวิจัย ไม่มีการแบ่งหน้าที่ในการประเมินผล ดังนั้น การวัดผลจริยธรรมจึงไม่มีความต่อเนื่อง และไม่ได้ผลเต็มที่ จะเห็นได้จากประเด็นในการสัมภาษณ์ยังไม่ชัดเจน ไม่สามารถตอบใจหทัยการวิจัยได้มากเท่าที่ควร ซึ่งการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้งควรใช้เครื่องมือในการวัดจริยธรรมที่เหมาะสมกับกิจกรรมนั้นๆ เช่น การสังเกต ไม่สามารถใช้ได้กับทุกกิจกรรม อาจต้องมีการประเมินเพิ่มเติมโดยใช้ใบงานที่สามารถสะท้อนทัศนคติและพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปของเยาวชนได้ นอกจากนี้ ควรมีการติดตามและประเมินผลพฤติกรรมของเยาวชนอย่างต่อเนื่อง

3. ผลการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติและพฤติกรรมของเยาวชน

3.1 ผลการเรียนรู้ด้านทัศนคติ ได้แก่ การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล ทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อน มีความอดทน อดกลั้นเพิ่มมากขึ้น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลอื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มีการเอาใจใส่ แสดงความรู้สึกห่วงใยต่อบุคคลอื่นเพิ่มมากขึ้น ความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น มีการใกล้ชิดกันมากขึ้น มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์เพิ่มมากขึ้น มีความรู้สึกกตัญญู อยากตอบแทนบุญคุณสถานที่เกิด มีการริเริ่มกิจกรรมที่เยาวชนช่วยกันเก็บขยะที่หน้าคอกหม่อมจ้อย และการเกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม การบุกรุกป่าชุมชน มีความรับผิดชอบมากขึ้น กล่าวคือ เมื่อทางวัดตะโหมดนัดหมายให้มาช่วยงาน เยาวชนก็มีความกระตือรือร้นในการมาช่วยงานมากขึ้น (สมุดบันทึกความดี และสัมภาษณ์กลุ่ม, 19 มีนาคม 2551)

3.2 ผลการเรียนรู้ด้านพฤติกรรม ได้แก่ การมีสัมมาคารวะ มีการแสดงออกโดยการพูดและการสื่อสารอย่างมีมารยาทมากขึ้น ดังที่ นายวิรัตน์ ช่วยชุมชนชาติ (สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2551) ซึ่งเป็นทั้งที่มิวิจัยและเป็นผู้ปกครองของเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม คือ เด็กหญิงกุลฉัตร ช่วยชุมชนชาติ กล่าวว่า “สังเกตลูกสาวตัวเอง หลังเสร็จกิจกรรมแล้ว พูดจาไพเราะ นุ่มนวลขึ้น” สอดคล้องกับความเห็นของนายสมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ ที่มิวิจัยอีกคนหนึ่งกล่าวว่า “ปัจจุบันนี้ ไม่ว่า จะเจอเยาวชนที่โรงเรียนหรือว่าที่อื่นในชุมชน เยาวชน จะเข้ามาทำความเคารพและยิ้มแย้มแจ่มใสทุกครั้ง เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรม และเป็นความแตกต่างจากเยาวชนที่ไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรมของสถานวัดหรือที่ชุมชนเรียกว่า เด็กที่ยังไม่เคยผ่านวัดมาก่อน พฤติกรรมจะแตกต่างกันมาก เด็กกลุ่มที่ไม่เคยผ่านการจัดกิจกรรมในวัดเมื่อเจอที่มิวิจัยซึ่งเป็นผู้ที่มีความอาวุโสในชุมชนถึงแม้จะเป็นผู้ที่รู้จักกันก็จะไม่ไหว ลักษณะการพูดก็จะไม่นุ่มนวล” นอกจากนั้นแล้วเยาวชนที่ผ่านกิจกรรมมีการช่วยเหลืองานบ้าน งานโรงเรียนและงานชุมชนมากขึ้น มีนิสัยเก็บออมเงินมากขึ้น รู้จักออมทรัพย์มากขึ้น มีเยาวชน

จำนวน 6 คน เกิดการเปลี่ยนแปลงในการสะสมเงิน บางส่วนสะสมเพื่อซื้อสิ่งของ อีกบางส่วนสะสมแล้วไปฝากที่ธนาคารออมทรัพย์ของชุมชน นอกจากนั้น ในประเด็นสิ่งแวดล้อม เยาวชนมีความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงในขั้นต้นก็คือการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมรอบตัวคือบริเวณที่อยู่อาศัยของตนเอง เยาวชนสนใจดูแลรดน้ำต้นไม้มากขึ้น

สำหรับผลการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติของเยาวชนนั้น ในเบื้องต้น พบว่า โดยทั่วไปมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นที่พอใจของคนในชุมชน ที่วิจัยเห็นว่าผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในตัว of เยาวชนในเรื่องจริยธรรมนั้น จะต้องอาศัยการขัดเกลาอย่างค่อยเป็นค่อยไป นอกจากนั้นแล้วที่วิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมเกี่ยวกับเยาวชนนั้นต้องอาศัยการร่วมมือร่วมใจทั้ง 3 ฝ่าย คือวัด โรงเรียน และบ้าน และสิ่งสำคัญที่สุดที่สภากาชาดวัดตะโหนดต้องเร่งดำเนินการ คือการพยายามหาวิธีการให้โรงเรียนเข้ามาจัดกิจกรรมเกี่ยวกับจริยธรรมสำหรับเยาวชนอย่างจริงจังมากขึ้น ซึ่งมีจุดแข็งก็คือเยาวชนตะโหนดไม่ต้องมีการเดินทางเลี้ยวศูรอบครัว ทำให้เยาวชนสามารถใช้เวลาในการศึกษาอย่างเต็มที่ รวมทั้งผู้ปกครองส่วนใหญ่ก็สนับสนุนให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมในวัดตะโหนดอีกด้วย

อนึ่ง จากการสรุปผลคะแนนแบบวัดทัศนคติ ก่อนและหลังการทดลองใช้กิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมในกลุ่มเยาวชนโดยใช้วิธีการหาค่าความเปลี่ยนแปลงจากระดับ 1-5 นำมาหาค่าเฉลี่ย และเปรียบเทียบก่อนและหลังจากจัดกิจกรรม สามารถสรุปได้ว่า เยาวชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงระดับมากที่สุด (ค่าความเปลี่ยนแปลงมากกว่า 1) มีการเปลี่ยนแปลงอย่างในสองข้อคือ “ฉันคิดว่าการลอกการบ้านเพื่อนดีกว่าการพยายามทำเอง” และ “ฉันไม่ชอบช่วยงานโรงเรียน

เพราะไม่ใช่หน้าที่ของฉัน” เป็นความเปลี่ยนแปลงเรื่องความรับผิดชอบของเยาวชนที่มีต่อตนเองและสังคม ซึ่งหัวข้อจริยธรรมนี้เป็นประเด็นหลักในกิจกรรมความสามัคคี รักษาสิ่งแวดล้อม และความเรียบร้อย ซึ่งเป็นกิจกรรมในช่วงที่ 2 และช่วงที่ 3 ซึ่งเน้นกิจกรรมเกม การสนทนากลุ่ม และการสอนจากสถานที่จริง จึงกล่าวได้ว่าการทำงานกิจกรรมที่เน้นความสนุกสนานทำให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้และมีความเปลี่ยนแปลงทัศนคติทางด้านความรับผิดชอบ ตามหลักการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งเน้นบทเรียนไปสู่การมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม และนำไปสู่การเฝ้าระวังดูแลสิ่งแวดล้อม (ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์, 2548, 25)

2. การเปลี่ยนแปลงระดับมาก (ค่าความเปลี่ยนแปลงระหว่าง 0.50-0.99) ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตสำนึกที่มีต่อชุมชน ความสัมพันธ์กับเพื่อน และการพัฒนาตนเอง การเปลี่ยนแปลงในระดับนี้ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมในช่วงที่ 2 การพัฒนาความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม และกิจกรรมส่วนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการจัดกิจกรรมในช่วงนี้ เป็นการจัดกิจกรรมที่หลากหลายและเน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชนได้แก่ การสนทนากลุ่ม การเรียนรู้จากปฏิบัติจากสถานที่จริง

3. การเปลี่ยนแปลงระดับเล็กน้อย (ค่าความเปลี่ยนแปลงระหว่าง 0.01-0.49) กิจกรรมที่ทำให้เยาวชนเกิดการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยนั้น เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงแรก ซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมที่ไม่ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่เน้นการบรรยายเพียงอย่างเดียว

4. ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (ค่าความเปลี่ยนแปลงน้อยกว่า 0.01)

ในส่วนข้อที่ค่าทัศนคติไม่มีการเปลี่ยนแปลงคือ การโกหก เยาวชนคิดว่าการโกหกเป็นเรื่องธรรมดา ทั้งที่เป็นการผิดศีล 5 ข้อที่ 4 การละเว้นจากการพูดเท็จอย่างชัดเจน จะเห็นได้ว่าเยาวชนยังใช้วิธีการโกหกเพื่อเป็นการเอาตัวรอดอยู่เสมอ และไม่ได้มีความคิด

ว่าการโกหกเป็นความผิด และในอนาคตจะส่งผลกระทบต่อตนเองอย่างไร

การแสดงมุทิตาจิตต่อบุคคลอื่นเป็นเรื่องที่ไม่ควรกระทำ จากคำถามที่ว่าที่เยาวชนคิดว่าการแสดงความยินดีเมื่อเพื่อนได้ดีเป็นเรื่องที่ไม่จำเป็นต้องกระทำแม้ว่าเป็นหลักหนึ่งของพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเยาวชนอาจไม่ได้ถูกปลูกฝังให้แสดงความยินดีต่อผู้อื่นมากนัก

นอกจากนั้น ในข้อที่เยาวชนเห็นว่าเมื่อรู้ข้อบกพร่องตนเองและก็ไม่มีความจำเป็นที่จะปรับปรุงตนเอง ดังนั้น การจัดกิจกรรมเพื่อให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญในการปรับปรุงข้อบกพร่องของตนเองนั้น อาจต้องใช้กิจกรรมที่ทำให้เยาวชนได้ทราบถึงผลเสียจากการไม่ปรับปรุงตนเองให้มากขึ้น

สรุปว่า เยาวชนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านจริยธรรมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งทีมวิจัยนำผลการวิเคราะห์ดังกล่าวมาพัฒนากิจกรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนในครั้งต่อไป จะเห็นได้ว่ากิจกรรมที่ทำให้เยาวชนไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติที่ดีขึ้นเป็นกิจกรรมที่เน้นการบรรยาย และกิจกรรมที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้เยาวชนมาก เป็นกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้จากสถานที่จริง เช่น กิจกรรมรักษาสีสิ่งแวดล้อมสามารถกระตุ้นให้เยาวชนมีความตระหนักต่อความสำคัญของสิ่งแวดล้อม แต่กิจกรรมที่ไม่เน้นผลการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของเยาวชนอย่างชัดเจน เช่น กิจกรรมความเรียบง่าย ที่ไม่เน้นในเรื่องของการคัดแยกขยะ แต่เน้นการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ซึ่งมีความเป็นนามธรรมสำหรับเยาวชน ดังนั้น เยาวชนจึงขาดการเรียนรู้ประเด็นนี้ไป ทั้งที่มีแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่ทำให้เยาวชนสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการดำรงชีวิตได้ คือ การลดการซื้ออาหารขยะที่บรรจุในกล่องโฟมเพื่อแก้ปัญหาเยาวชนห่างไกลจากอาหารพื้นบ้าน ซึ่งเป็นปัญหาเยาวชนที่พบในตำบลตะโหมดเช่นกัน และกิจกรรมที่เน้นการสนทนากลุ่มย่อย เน้นการแสดงออกของเยาวชน ในกิจกรรมช่วงที่สอง การพัฒนา

ความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เยาวชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลรอบข้าง ทั้งเพื่อน ผู้ปกครอง และทีมวิจัยเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ เมื่อมีการพัฒนากิจกรรมในครั้งต่อไปจะต้องเพิ่มจริยธรรมทางด้านความซื่อสัตย์ การแสดงมุทิตาจิต และความพยายามในการปรับปรุงตัวของเยาวชน

อนึ่ง ผลจากการทำวิจัยร่วมกับทีมวิจัยของสถานาวัดตะโหมด พบว่ามีข้อจำกัด ดังนี้

(1) ข้อจำกัดด้านทักษะการฝึกอบรมของทีมวิจัยในการวิจัยครั้งนี้สามารถแบ่งทีมวิจัยออกเป็น 3 ทีม ดังนี้

ทีมที่รับผิดชอบกิจกรรมช่วงที่ 1 *การทำความเข้าใจและพัฒนาศักยภาพของตนเอง* ประกอบด้วย ครู อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และสมาชิกสถานาวัดตะโหมดที่มีความรู้ในด้านศาสนาวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ชุมชน ทีมนี้มีความเข้มแข็งในด้านความรู้ทางวิชาการ ศาสนาพิธีต่างๆ แต่ยังขาดประสบการณ์และทักษะด้านจิตวิทยาและการถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชน เนื่องจากเป็นทีมที่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นครู ดังนั้นวิธีการจัดกิจกรรมจึงเน้นไปที่ระบบการสอนแบบในห้องเรียน ทำให้เยาวชนไม่สนใจและแสดงความเบื่อหน่ายต่อกิจกรรม รูปแบบการจัดกิจกรรมดังกล่าวไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่เยาวชนได้อย่างเต็มที่

ทีมที่รับผิดชอบกิจกรรมช่วงที่ 2 *การพัฒนาความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม* ทั้งหมดเป็นคณะกรรมการสถานาวัดตะโหมดฝ่ายสังคม ดูแลงานด้านสาธารณสุข ทีมนี้เป็นผู้ที่ผ่านกระบวนการฝึกอบรมทางด้านจิตวิทยา มีความสามารถด้านจิตวิทยาในการจัดกิจกรรมกับเยาวชนได้เป็นอย่างดี มีเทคนิคด้านการจัดกิจกรรม สามารถใช้สิ่งของรอบตัวเป็นสื่อการเรียนการสอนได้ รวมทั้งสร้างความไว้วางใจแก่เด็กได้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ แต่ข้อจำกัดของทีมวิจัยคือขาดความรู้ทางด้านจริยธรรม รวมทั้งการตีความหมายหัวข้อกิจกรรมที่จัดขึ้น ทีมวิจัยคิดว่ายังไม่มีคุณสมบัติพอและจะต้องปรับปรุงและพัฒนาในส่วนนี้เพิ่ม

ทีมที่รับผิดชอบกิจกรรมช่วงที่ 3 *การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม* ถ้ามองในภาพรวมแล้ว ทีมนี้เป็นทีมที่ดีที่สุด เนื่องจากเป็นทีมที่มีทั้งความรู้และเทคนิคการถ่ายทอดในสิ่งที่ตนเองถนัด เพราะเป็นทีมของคณะกรรมการสถานภาพวัดตะโหมดฝ่ายสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งทีมวิจัยที่ถ่ายทอดเรื่องเกษตรวิถีพุทธ ที่เป็นการตกผลึกความรู้ที่ได้บ่มเพาะด้วยตนเองมากกว่า 30 ปี จากการบริหารจัดการที่ดินจำนวน 30 ไร่ ด้วยการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและเปิดเป็นพื้นที่เรียนรู้ทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ทีมวิจัยที่เหลือเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการเรียนรู้พร้อมกับการทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาที่ได้นำพื้นที่ตะโหมดเป็นแหล่งวิจัย ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนที่มีฐานความรู้ที่เข้มแข็งในเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน จากการศึกษาพร้อมกับการทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาอย่างยาวนาน ผ่านกระบวนการประชุม สรุปรงาน การลงมือทดลองดู และการเป็นวิทยากรบรรยายให้แก่คนทั่วไปเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรื่องป่าชุมชน ทำให้ทีมวิจัย มีทุนความรู้และประสบการณ์ที่สะสมมายาวนาน แต่ข้อจำกัดของทีมนี้คือ เมื่อต้องรับผิดชอบถ่ายทอดเยาวชนในหัวข้อที่นอกเหนือจากป่าชุมชน เช่น กิจกรรมที่ 9-10 พลังชีวิต และพลังความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทีมวิจัยไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน ทำให้กิจกรรมไม่มีพลังเพราะทีมวิจัยไม่มีความมั่นใจในการถ่ายทอดมากพอ

จะเห็นได้ว่าทีมวิทยากรในแต่ละทีมต่างมีข้อจำกัดที่แตกต่างกัน แต่ทีมวิจัยได้ตระหนักและมุ่งมั่นพัฒนาตนเองต่อไป แม้ทีมวิจัยบางท่านยอมรับว่าไม่สามารถพัฒนาทักษะการให้ความรู้แก่เยาวชนได้เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านวัยที่อาวุโสมากแล้ว แต่จะเห็นได้ว่า หากทั้ง 3 ทีม มารวมกันเป็นหนึ่งเดียวและช่วยกันพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกเหนือจากกิจกรรมที่ตนเองรับผิดชอบ จะกลายเป็นทีมที่สมบูรณ์ที่สุดในการจัดกิจกรรมจริยธรรมสำหรับ

เยาวชนเลยทีเดียว แต่ยังคงมีข้อจำกัดที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ทีมวิจัยทั้งหมดไม่สามารถรวมตัวกันได้ คือ ข้อจำกัดทางด้านเวลา ดังจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

(2) เวลาของทีมวิจัย การที่ทีมวิจัยมีภาระหน้าที่มาก ทั้งภาระส่วนตัวด้านการประกอบอาชีพ รวมทั้งภาระทางสังคม ทีมวิจัยบางคนที่รับตำแหน่งในชุมชนหลายหน้าที่ทั้งงานของกรมการปกครอง และสถานภาพวัดตะโหมด ซึ่งมักมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาติดต่อขอข้อมูลหรือมีเวทีประชุมทั้งในและนอกพื้นที่ อยู่เสมอ ทำให้การจัดสรรเวลาของทีมวิจัยเป็นไปด้วยความยากลำบากและมีผลกระทบต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนางลักษณ์ รักเล่ง และคณะ (2549, 256) ซึ่งศึกษาการพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง พบว่า จากที่ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนเครือข่ายเมื่อมีงานใดๆ ไม่ว่าจะเป็นงานส่วนตัวหรืองานของชุมชนเกิดขึ้น ก็ต้องระดมคนในเครือญาติมาช่วยเหลือให้การทำงานนั้นๆ สำเร็จจนลุล่วงไป ดังนั้น จึงมีข้อจำกัดด้านเวลาเกิดขึ้น ทำให้กระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ผู้ร่วมพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้ไม่สามารถร่วมดำเนินงานได้ตลอดทุกขั้นตอน ทำให้ผู้ร่วมพัฒนาขาดความเข้าใจในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในบางขั้นตอน และสอดคล้องกับงานวิจัยของจริยาภรณ์ มาสวัสดิ์ (2548, 184) ซึ่งศึกษาเรื่องการบริหารจัดการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนประชาบำรุง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาเดียวกันว่า ผู้ร่วมวิจัยฝ่ายชุมชนต่างมีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระในด้านอาชีพการทำสวนยางพาราที่ต้องตื่นไปกรีดยางประมาณ 02.00 น. เสร็จจากภารกิจประมาณ 12.00 น. ดังนั้น ในการจัดประชุมในแต่ละครั้ง จึงจัดขึ้นในช่วงบ่ายเพื่อให้ชุมชนได้มีเวลาเข้าร่วมประชุมได้ทุกคน นอกจากนั้น ระบบเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์

ใกล้ชิด มีความสามัคคีกลมเกลียวของชาวตะโหมด ส่งผลให้เมื่อมีงานต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ เป็นต้น ทุกคนต่างต้องไปช่วยงาน ทำให้ไม่มีเวลาเข้ามาประชุมกันครบทุกคน

เงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้

1. ปัจจัยที่เอื้อ

1.1 ความสามารถของทีมิวิจัย เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การเรียนรู้สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี การที่ทีมิวิจัยมีประสบการณ์และผ่านการฝึกอบรมเทคนิคในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ทำให้กิจกรรมที่จัดประสบความสำเร็จ ส่งผลให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างชัดเจน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัยของวิลรัตน์ แย้มจอหอ (2550, 169) ซึ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและสังคมของกลุ่มแกนนำเยาวชนตำบลลำสินธุ์ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง กล่าวคือ ส่วนหนึ่งของความสำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้น เกิดจากความสามารถของทีมิวิจัยในการดำเนินกระบวนการด้วยบุคลิกภาพที่เป็นกันเอง สามารถเข้าถึงกลุ่มแกนนำเยาวชนทุกคน

1.2 ทุนของชุมชน เนื่องจากชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีปัจจัยทุนทางสังคมครบทั้ง 5 ด้าน คือ ทุนมนุษย์ ทุนสติปัญญา ทุนสังคมวัฒนธรรม ทุนเงินตราและทุนทรัพยากร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมและการจัดกิจกรรมสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของนักวิจัยหลายท่านที่ใช้พื้นที่ตำบลตะโหมดเป็นสถานที่วิจัย ได้แก่ ธฤชวรรณ นนทพุท และเยาวนิจ กิตติธรรกุล (2547, 64) ซึ่งศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศปาริฉัตร วงศ์พานิช (2546, 106) ซึ่งศึกษาการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน นางลักษณ์ รักเล่ง และเยาวนิจ กิตติธรรกุล (2547, 131) ซึ่งศึกษาการพัฒนาป่าชุมชน

เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และธรรมชาติ สโตนีพันธ์ (2548, 139) ซึ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการป่า มีข้อค้นพบที่ตรงกันว่า ทุนของชุมชนทั้ง 5 ทุน ล้วนแล้วแต่มีความครบถ้วนสมบูรณ์และมีความเข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน การมีผู้นำชุมชนและสมาชิกของชุมชนที่มีคุณภาพ มีระบบประเพณี วัฒนธรรมที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน มีภูมิปัญญาอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชน และมีแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน ซึ่งการที่ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมครบทั้ง 5 ทุน จึงทำให้มีความพร้อมในการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้เป็นอย่างดี

2. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค

2.1 ลักษณะกิจกรรม สำหรับเนื้อหาที่มีความยากและลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อหาธรรมะที่เป็นนามธรรม งานวิจัยชิ้นนี้ยังไม่สามารถออกแบบกิจกรรมที่เน้นเนื้อหาให้เป็นกิจกรรมที่เยาวชนสามารถเข้าใจได้โดยง่าย ส่งผลให้เยาวชนไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างชัดเจน นอกจากนั้นในช่วงแรกกิจกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะของการบรรยาย เป็นพิธีการ และมีเนื้อหาหนัก ทำให้เยาวชนไม่สนใจและรู้สึกเบื่อหน่าย ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของวิลาวัลย์ มีพัฒน์ (2546, 157) ซึ่งศึกษาการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมโดยใช้บทเรียนโมดูลเรื่อง คลองอู่ตะเภา กรณีศึกษา โรงเรียนพะตงประธาธิบดีวิวัฒน์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในการเรียนการสอนนักเรียนไม่ควรมีเนื้อหาหนักเกินไป ควรใช้สื่อประกอบที่หลากหลาย เพื่อไม่ให้ผู้เรียนรู้สึกเบื่อหน่ายกับการเรียน

2.2 ระยะเวลา ระยะเวลาที่ไม่ต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรม เป็นข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถดำเนินโครงการต่างๆ ได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด

2.3 สถานที่ การใช้สถานที่เดิมในการจัดกิจกรรมอยู่เสมอ ทำให้เยาวชนเกิดความเบื่อหน่ายต่อ

กิจกรรมนั้นได้ สถานที่ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึก และบรรยากาศในการจัดกิจกรรม การเรียนรู้

2.4 บุคลิกภาพของทีมวิจัย มีส่วนอย่างมาก ต่อความสำเร็จหรือไม่สำเร็จของกิจกรรมการเรียนรู้ จากการสังเกตพบว่าเมื่อทีมวิจัยใช้บุคลิกภาพของการ เป็นผู้มีคุณวุฒิและวิวุฒิสูงกว่าผู้เข้าร่วม ทำให้การ สื่อสารระหว่างทีมวิจัยและเยาวชนเป็นแบบการสั่งการ จากผู้ใหญ่สู่ผู้น้อย ทำให้เยาวชนเกิดความอึดอัด เบื่อหน่าย และไม่สนใจทำกิจกรรม แต่เมื่อทีมวิจัย เปลี่ยนบุคลิกภาพเป็นลักษณะการสนทนา เยาวชนเริ่ม แสดงความคิดเห็นและให้ความร่วมมือกับกิจกรรม มากยิ่งขึ้น เยาวชนรู้สึกว่าคุณค่ามากขึ้น และ รู้สึกว่าผู้ใหญ่ให้ความสำคัญกับตนเอง

2.5 เยาวชน ระดับช่วงอายุที่มีความห่างกัน มากคือระหว่างเยาวชนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ซึ่งอายุ 13-14 ปี กับเยาวชนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 อายุ 16-17 ปี ซึ่งมีช่วงการพัฒนาการของวัยที่แตกต่างกัน ทำให้การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเยาวชนไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้น การพัฒนากิจกรรมจริยธรรมของเยาวชนสองกลุ่มนี้ จึงควรมีความแตกต่างกัน เพื่อให้สอดคล้องกับความ สนใจและความสามารถทางจริยธรรมของเยาวชนใน แต่ละวัย (เจริญลักษณ์ สุขไช, 2540, 21-22)

2.6 สภาพแวดล้อม ส่งผลกระทบต่อการจัด กิจกรรมและส่งผลต่อการเรียนรู้ที่ไม่ต่อเนื่องของเยาวชน สอดคล้องกับผลงานวิจัยของอรฉัตร โกมลนาค และคณะ (2549, 620) ซึ่งศึกษาเรื่องการบูรณาการด้านสิ่งแวดล้อม แบบสหวิทยาการ โดยการจัดกิจกรรมในโรงเรียนระดับ ประถมศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนจุลสมัย ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา กล่าวถึงสภาพบรรยากาศ ในช่วงเวลาของการเรียนรู้ อากาศร้อน และฝนตก นอกจากนี้ การจัดการเรียนการสอนในบางวิชา สภาพ บรรยากาศในห้องเรียนไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ สภาพ บรรยากาศดังกล่าวส่งผลให้นักเรียนขาดสมาธิ

ในการเรียน ไม่สนใจในสิ่งที่ครูสอน และผลงานวิจัย ของวีไลรัตน์ แยมจอหอ (2550, 77) กล่าวว่า ปัญหาและ อุปสรรคประการหนึ่งในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อ พัฒนาทักษะชีวิตและสังคมของกลุ่มแกนนำเยาวชน ตำบลลำสินธุ์ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ได้แก่ สภาพของอากาศในพื้นที่ซึ่งเป็นฤดูฝน ทำให้เกิดฝนตก ในช่วงจัดกิจกรรม มีผลให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมล่าช้า และระหว่างการจัดกิจกรรม เยาวชนขาดสมาธิในการทำ กิจกรรม และมีความกังวลใจเกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศด้วย

แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรม สำหรับเยาวชน

ทีมวิจัยและผู้วิจัยมีความคิดเห็นตรงกันว่า แนวคิด ในการจัดกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยพัฒนาจากการ ทำความเข้าใจตนเอง รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของตนเอง ความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคมและการพัฒนา การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมนั้นมีความเหมาะสม แต่ต้องมีการปรับเปลี่ยนลำดับ กล่าวคือ ควรเริ่มจากหัวข้อ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมก่อน เนื่องจาก เป็นกิจกรรมที่มีความเป็นรูปธรรมสูง กิจกรรมในส่วนนี้ สามารถสอนด้วยการลงมือปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้จาก การปฏิบัติจริง ในสถานที่จริง ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จาก สิ่งแวดล้อมรอบตัวโดยเฉพาอย่างยิ่งจากวิถีชีวิตใน ชุมชน ผู้วิจัยคิดว่าชุมชนตะโหนดควรนำเอาความเข้มแข็ง ของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนมาเป็นหลักในการ พัฒนาเยาวชนในด้านจริยธรรม ดังที่ทราบกันดีว่าเรื่อง จริยธรรมเป็นเรื่องของนามธรรม ดังนั้น การจัดกิจกรรม แบบแยกส่วนทำให้เยาวชนไม่ตระหนักและไม่เรียนรู้ อย่างเต็มที่ แต่หากการทำกิจกรรมในรูปแบบที่ให้เยาวชน เห็นเป็นรูปธรรมและสามารถปฏิบัติตามได้ คือการเรียนรู้ ด้วยการทำให้ดู การจัดลำดับหัวข้อใหม่นี้นอกจากจะช่วยลด ข้อจำกัดของวิทยาการด้านทักษะแล้ว ยังสามารถพัฒนา ทักษะการจัดกิจกรรมให้แก่วิทยากร และลดการคิด วางแผนกิจกรรมแบบแยกส่วน ดังนั้น การเชื่อมโยง

จริยธรรมกับเยาวชนโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้เรื่องความสำคัญของป่าชุมชน โดยสอดแทรกกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไปด้วย ย่อมจะเกิดผลดีทั้งสองทาง คือเป็นการพัฒนาเยาวชนไปด้วยพร้อมกับการถ่ายทอดเรื่องป่าชุมชนให้เยาวชนได้เรียนรู้ รวมทั้งทำให้เยาวชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้มากกว่าการจัดกิจกรรมในหัวข้อจริยธรรมอย่างเดียว เนื่องจากเยาวชนมีความรู้สึกรู้ว่าได้ไปเที่ยว มีความสนุกสนานกับการร่วมทำกิจกรรม เช่น การพัฒนาน้ำตก และการสร้างฝายน้ำล้น การพัฒนาที่มวิชัยดังกล่าวจะเป็นการยกระดับความรู้จากฐานความรู้เดิมของชุมชน นอกจากนั้น ยังเป็นการสร้างความคุ้นเคยสนิทสนมระหว่างเยาวชนด้วยกัน ทำให้เยาวชนได้รู้จักกันในระดับหนึ่งก่อน ต่อจากนั้น จึงจัดกิจกรรมในหัวข้อที่สอง คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม โดยมีการปรับเปลี่ยนบางกิจกรรมที่เน้นการบรรยายและพิธีการให้สอดคล้องกับวัยของเยาวชน โดยจัดกิจกรรมการสนทนา และกิจกรรมที่ให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมมากขึ้น ส่วนแนวทางการจัดกิจกรรมนั้น ทีมวิจัยร่วมมีความเห็นว่าจะนำไปประยุกต์กับกิจกรรมอื่นๆ ที่ชุมชนจัด เช่น กิจกรรมอบรมเกี่ยวกับป่าชุมชน กิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ เป็นต้น

สุดท้ายจึงเป็นการจัดกิจกรรมในหัวข้อ การทำความเข้าใจตนเอง พัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งเป็นส่วน

ที่มีความยากและละเอียดอ่อนที่สุด ซึ่งหากมีการจัดกิจกรรมให้เยาวชนมีจิตอาสาที่จะให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมแล้ว เยาวชนจะรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการขับเคลื่อนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชนต่อไป

ส่วนระยะเวลาในการจัดกิจกรรมนั้น ทีมวิจัยได้ตระหนักถึงข้อจำกัดในชุมชน จึงมีความคิดเห็นว่าการจัดกิจกรรมทั้ง 13 หัวข้อนั้นควรลดเหลือ 12 กิจกรรม และจัดกิจกรรมเป็นชุดการเรียนรู้ คือ ชุดที่ 1 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ชุดที่ 2 การพัฒนาความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม ชุดที่ 3 การทำความเข้าใจและพัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งใน 1 ชุดการเรียนรู้ควรจำกัดเวลาเป็น 3 วัน 2 คืน หรือ 4 วัน 3 คืน เท่านั้น และมีการจัดกิจกรรม ต้องมีการวางแผนใหม่เพื่อนำกิจกรรมมาบูรณาการกัน โดยจัดให้กระชับยิ่งขึ้น ส่วนการใช้เวลาทำกิจกรรมสัปดาห์ละครั้งนั้นทำให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ที่ไม่ต่อเนื่อง นอกจากนั้น การจัดกิจกรรมติดต่อกันทุกสัปดาห์นั้นสร้างความเหนื่อยล้าทั้งผู้จัดกิจกรรมและเยาวชน รวมทั้งสภาพข้อจำกัดของชุมชนที่มีภาระงานอยู่ตลอดเวลา ทำให้ไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่นอนในการทำกิจกรรมได้ และเยาวชนยังอยู่ในวัยเรียนที่ต้องเรียนหนังสือในโรงเรียน ทำให้อาจมีกิจกรรมพิเศษที่ต้องเข้าร่วมในช่วงวันหยุดของทางโรงเรียน หรืออาจจะต้องมีกิจกรรมเรียนพิเศษ ทำให้การ

ตาราง 1 แนวทางการจัดกิจกรรมเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชน

กิจกรรมการเรียนรู้	วัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรม	ลักษณะกิจกรรม	แนวทางการจัด
ชุดที่ 1 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม 1. พลังความคิดสร้างสรรค์ 2. พลังชีวิต 3. รักษ์สิ่งแวดล้อม 4. ความเรียบง่าย	เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้ฝึกใช้ความคิดในเชิงสร้างสรรค์ต่อสังคม ได้ใช้พลังในการทำกิจกรรม ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนรวมทั้งกระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนตนเอง	กิจกรรมส่วนนี้ควรด้วยการลงมือปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้จากปฏิบัติจริง จากจริง ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากสิ่งแวดล้อม ตัว จากวิถีชีวิตในชุมชน แล้วจึงนำมาเชื่อมโยงกับธรรมะที่เกี่ยวข้อง	ขั้นเตรียมการ 1. คัดเลือกกลุ่มเยาวชน 2. ศึกษาข้อมูลและนำมาออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ 3. วางแผนรายละเอียดกิจกรรมร่วมกับทีมวิจัย 4. ประชุมร่วมกับกลุ่มเยาวชนเพื่อศึกษากิจกรรมที่ทำร่วมกัน

ตาราง 1 แนวทางการจัดกิจกรรมเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชน (ต่อ)

			<p>5. ปรับปรุงกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของทีมวิจัย และชุมชนและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน</p> <p>6. ประชุมชี้แจงกำหนดรายละเอียดกิจกรรมทั้งหมดแก่ ทีมวิจัย เยาวชนและผู้ปกครอง</p>
<p>ชุดที่ 2 การพัฒนาความสัมพันธ์กับคนรอบข้างและสังคม</p> <p>5. ความอดทน</p> <p>6. มิตรภาพและความสัมพันธ์</p> <p>7. ความสามัคคี</p> <p>8. ความกตัญญู</p>	<p>เพื่อสร้างความเข้าใจและปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้อย่างเป็นปกติสุขในสังคม เข้าใจความสัมพันธ์และความสำคัญของสถาบันครอบครัว รวมถึงมิตรภาพระหว่างเพื่อน</p> <p>กระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนมีความสามัคคี มีการร่วมแรงร่วมใจในการทำสิ่งต่างๆ รวมทั้งได้มีความกตัญญูทวนาทีต่อผู้ที่มีพระคุณ</p>	<p>การจัดกิจกรรมจึงควรเน้นในเรื่องของการกระตุ้นให้เยาวชนได้ อาจใช้วิธีการถาม การสนทนากลุ่ม การแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้เยาวชนได้ระดมความคิดเห็น หรืออาจมีการยกตัวอย่างจากนามธรรมมาเป็นรูปธรรมเพื่อให้เยาวชนได้เข้าใจง่ายขึ้น มีการยกตัวอย่างที่ง่ายต่อความเข้าใจของกลุ่มเยาวชน</p>	<p>ขั้นดำเนินการ</p> <p>1. ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้</p> <p>2. การประเมินผลก่อนระหว่างและหลังการจัดกิจกรรม</p> <p>3. การสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนตลอดการจัดกิจกรรม</p> <p>4. การสรุปการเรียนรู้หลังเสร็จสิ้นกิจกรรม</p>
<p>ชุดที่ 3 การทำความเข้าใจและพัฒนาศักยภาพของตนเอง</p> <p>9. เปิดใจ</p> <p>10. รู้จักตัวตนของตนเอง</p> <p>11. การจัดการความเครียด</p> <p>12. ความสุข</p>	<p>เพื่อการหลอมรวมความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มเยาวชนให้เป็นหนึ่งเดียวกันในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม สร้างความรู้สึกที่ดีในการเข้าร่วมกิจกรรม รวมทั้งเพื่อให้กลุ่มเยาวชนเข้าใจตนเอง และตระหนักถึงความสำคัญของการเกิดมาเป็นมนุษย์ เห็นคุณค่าพลังของตนเอง รวมทั้งพลังของกลุ่ม การรู้เท่าทันความเครียด และวิธีการแก้ปัญหาที่จะเกิด รวมทั้งกระตุ้นให้กลุ่มเยาวชนได้ตระหนักถึงการแบ่งปันและการเป็นผู้ให้</p>	<p>กิจกรรมส่วนแรกนี้ ต้องมีความสนุกสนาน สามารถจูงใจเยาวชนได้ดี ต้องเน้นเกม นิทาน และกิจกรรมสันตนาการ ที่ให้ความรู้ กิจกรรมควรสอดแทรกหลักธรรมะเข้าไปด้วย แต่ไม่ควรมากเกินไป ควรหลีกเลี่ยงการบรรยายเนื้อหาในลักษณะเหมือนในห้องเรียน หรือ กิจกรรมที่วิพากษ์ผูกขาดการพูดอยู่เพียงคนเดียว</p>	<p>ขั้นสรุปผลและติดตามผล</p> <p>1. การสรุปผลเรียนรู้ระหว่างผู้วิจัยและทีมวิจัย เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องของกิจกรรมการเรียนรู้</p> <p>2. การติดตามผล โดยการสัมภาษณ์ ครู ผู้ปกครองและทีมวิจัย โดยวิธีการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม</p> <p>3. การสรุปผลการวิจัย</p>

เรียนรู้ของเยาวชนไม่ต่อเนื่องกัน ดังนั้น เมื่อเสร็จสิ้นจากการจัดกิจกรรม ชุดที่ 1 แล้ว ชุมชนจะมีเวลาในการทบทวนผลของกิจกรรมที่ผ่านมา รวมทั้งพิจารณาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดกิจกรรมในชุดที่ 2 และ 3 ต่อไป ซึ่งแนวทางการจัดกิจกรรมจริยธรรมที่เหมาะสมสำหรับเยาวชนนั้นได้แสดงในตาราง 1

สรุป ในการทำวิจัยเรื่องการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้จริยธรรมสำหรับเยาวชนโดยวัดและชุมชน : กรณีศึกษาสถานวัดตะไทรหมัด ตำบลตะไทรหมัด อำเภอตะไทรหมัด จังหวัดพัทลุง ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางการจัดกิจกรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนที่เหมาะสมร่วมกับทีมวิจัยซึ่งเป็นสมาชิกสถานวัดตะไทรหมัด โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา พบว่า แม้ว่าเยาวชนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านจริยธรรมในระดับเล็กน้อยเท่านั้น แต่ผู้วิจัยและทีมวิจัยได้สรุปปัญหาและอุปสรรคจากการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนนำไปพัฒนาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2548). **วัดตะไทรหมัด แหล่งเรียนรู้ของชุมชนดีเด่น**. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด.
- กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ. (2548). **การวิจัยและพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนไม่เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์.
- จริยาภรณ์ มาสวัสดิ์. (2548). **การบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน กรณีศึกษาโรงเรียนประชาบำรุง ตำบลตะไทรหมัด อำเภอตะไทรหมัด จังหวัดพัทลุง**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา).
- เจริญลักษณ์ สุขไข. (2540). **ผลของการสอนโดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อพฤติกรรมด้านความ**

เมตตากรุณาและความยุติธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา).

นงลักษณ์ รักเลง, เยาวนิจ กิตติธรรกุล และสาระ บำรุงศรี. (2549). **การพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะไทรหมัด อำเภอตะไทรหมัด จังหวัดพัทลุง**. วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 12(2), 255-272.

ธฤชวรรณ นนทพุท และเยาวนิจ กิตติธรรกุล. (2547). **การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง อำเภอตะไทรหมัด จังหวัดพัทลุง**. วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 10(1), 63-82.

ธรรมศาสตร์ โสทธิพันธ์. (2548). **กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการป่า : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะไทรหมัด อำเภอตะไทรหมัด จังหวัดพัทลุง**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา).

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2544). **สวัสดิการโดยภาคชุมชน (๑) กลุ่มออมทรัพย์**. กรุงเทพฯ: บริษัท เอติสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.

ปาริฉัตร วงศ์พานิช. (2546). **การจัดทำเส้นทางธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะไทรหมัด อำเภอตะไทรหมัด จังหวัดพัทลุง**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา).

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2543). **จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระไพศาล วิสาโล. (2549). จุดอ่อนของการเสริมสร้าง
ศีลธรรมในปัจจุบัน. (ออนไลน์). มีที่: http://www.matichon.co.th/matichon/matichon_detail.php?s_tag=01bud07200849&day=2006/08/20. สืบค้นเมื่อ: [21 สิงหาคม 2549].
- ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์. (2548). สิ่งแวดล้อมศึกษา
แนวการสอน. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมดาเพรส
จำกัด.
- วิลาวัลย์ มีพัฒน์. (2546). การสร้างกระบวนการเรียนรู้
ด้านสิ่งแวดล้อมโดยใช้บทเรียนโมดูล เรื่อง
คลองอู่ตะเภา กรณีศึกษา โรงเรียนพะตง
ประธานศิริวัฒน์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัด
สงขลา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์. (สำเนา).
- วิไลรัตน์ แยมจ้อหอ. (2550). กระบวนการเรียนรู้เพื่อ
พัฒนาทักษะชีวิตและสังคมของกลุ่มแกนนำ
เยาวชนตำบลลำสินธุ์ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์
จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์. (สำเนา).
- สมนฤมล เพ็ชรมณี. (2543). บทบาทของบ้าน วัด และ
โรงเรียนในการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน
ประถมศึกษาจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประถม
ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา).
- โสริญา เอียดจ้อย. (2548). ศึกษาการพัฒนาความ
ในการคิดของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
โรงเรียนชินวงศ์อุปถัมภ์ อำเภอสูงเนิน จังหวัด
นครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏ
นครราชสีมา. (สำเนา).
- อรฉัตร โกมลนาค, เยาวนิจ กิตติธรรกุล และนัยนา ศรีชัย.
(2549). การบูรณาการด้านสิ่งแวดล้อมแบบสห
วิทยาการ โดยการจัดกิจกรรมในโรงเรียนระดับ
ประถมศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนจุลสมัย
ตำบลบ่อทราย อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 12(4), 619-638.
- อับดุลการ์ สาเมาะ. (2540). ผลของการสอนต่างวิธีที่มีต่อ
การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียนไทย
มุสลิม. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์. (สำเนา).
- อุไรวรรณ อินทยารัตน์. (2541). ผลของการสอนวิธี
บทบาทสมมติ และกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์
มีต่อ พฤติกรรมจริยธรรมของนักศึกษาผู้ใหญ่
ระดับมัธยมศึกษา. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนา
ชุมชน มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา).